

Nr 397

Av fru **Lewén-Eliasson m. fl.**, om översyn av pris- och kartellagstiftningen m. m.

Genom beslut den 25 september 1953 antogs en lag om motverkande av konkurrensbegränsning inom näringslivet. I samband därmed inrättades ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet. Sedermera tillkom vid årsskiftet 1956/1957 statens pris- och kartellnämnd i samband med att statens priskontrollnämnd upphörde med sin verksamhet.

På näringsfrihetsrådet ankommer att genom förhandling söka undanröja sådan skadlig verkan av konkurrensbegränsning som bringas under dess bedömning. Framställning om förhandling skall göras av ombudsmannaämbetet. Rådet har närmast karaktären av domstol med ombudsmannen som åklagare. Pris- och kartellnämnden har att verkställa de utredningar som erfordras för ingripanden enligt konkurrensbegränsningslagen. I övrigt åligger det nämnden, såvitt angår prisförhållandena,

1. att insamla och registrera uppgifter om priser för olika förnödenheter och tjänster inom landet;
2. att genom bearbetning och sammanställning av dylika uppgifter även som av prisuppgifter från utlandet klarlägga prisutvecklingen; samt
3. att, där prisutvecklingen, konkurrensförhållandena eller andra omständigheter giva anledning därtill, utföra undersökning rörande prispbildningen inom visst område av näringslivet.

Statens pris- och kartellnämnd är sålunda i princip ett rent utredande organ. Det är dock nämnden obetaget att hos andra myndigheter eller Kungl. Maj:t göra de framställningar, innefattande meningsyttringar eller förslag till åtgärder, som dess ledning finner av omständigheterna påkallade. I sin prisundersökande verksamhet har nämnden icke att uttala sig om exempelvis prisers eller marginalers skälighet, men är oförhindrad att offentligen framlägga material, som kan tjäna till ledning vid en bedömning av skäligheten.

Beslutet om att priskontrollnämnden skulle avskaffas och att vissa av dess uppgifter skulle övertagas av pris- och kartellnämnden föregicks av en utredning som utfördes av 1954 års priskontrollutredning. Vid 1954 års riksdag hade då i motion II:138 föreslagits bl. a. en utredning om organisation och utformning beträffande den statliga priskontrollen i framtiden. I denna motion framhölls att de fackliga huvudorganisationerna under år 1953 haft anledning behandla frågorna om prisutvecklingen och priskontrollen. Detta förhållande belystes i motionen av följande citat ur Landsorganisationens representantskaps uttalande den 5 november 1953.

”Representantskapet vill dock starkt understryka det angelägna i att produktivetsförbättringar och kostnadsänkningar främst tar sig uttryck i en lägre prisnivå. Erfarenheterna under det gångna året, då sänkta import- och partipriser inte lett till någon nedgång av levnadskostnaderna, måste helt naturligt påverka fackföreningsrörelsens bedömning av den fortsatta utvecklingen. Där näringslivets konkurrensvilja visar sig otillräcklig för en anpassning av konsumtionspriserna till en sjunkande kostnadsnivå måste samhället ingripa med skärpt prisövervakning.”

I detta sammanhang vill vi i denna motion särskilt fästa uppmärksamheten på att det ovan citerade uttalandet till sitt huvudsakliga innehåll överensstämmer med ett uttalande från Socialdemokratiska kvinnoförbundet på hösten 1958, då avseende förhållandena under perioden 1957—1958.

Efter den 1 januari 1957 har vi sålunda icke någon priskontroll. Pris- och kartellnämnden är icke något priskontrollorgan och har icke befogenhet att föreskriva stoppriser eller högstpriser. Icke heller Kungl. Maj:t kan vidtaga dylika prisreglerande åtgärder utan att först ha satt den allmänna prisregleringen i kraft, vilket kan ske endast under vissa i lagen angivna förutsättningar. Bortsett från det fall att landet indrages i krig, då prisregleringslagen automatiskt träder i kraft, kan ett förordnande om lagens ikraftträdande göras endast vid krigsfara eller ”då av annan orsak betydande fara uppkommit för allvarlig stegring av det allmänna prisläget inom landet”. Formuleringen bör observeras. Faran för prisstegring skall vara betydande, den befarade prisstegringen skall vara allvarlig och densamma skall avse det allmänna prisläget inom riket, alltså icke endast någon eller några enskilda varor eller varugrupper.

Den huvudsakliga motiveringen till att priskontrollen slopades och ersattes med den form av prisövervakning, prisanalys och konsumentupplysning som pris- och kartellnämnden bedriver angavs, som 1954 års priskontrollutredning formulerade saken, vara uppfattningen att ”en effektiv konkurrens är överlägsen statlig priskontroll”. Redan vid tidpunkten för beslutet fanns det mycket starka skäl ifrågasätta om man skulle kunna i så hög grad förlita sig på konkurrensens prisreglerande förmåga att man skulle kunna slopa den direkta priskontrollen och ersätta den med prisövervakning. Erfarenheterna under den tid som nu gått sedan priskontrollen slopades ger klart besked om att dessa farhågor var berättigade. Det finns alltför många exempel på att man helt enkelt inte vill konkurrera och att man nu liksom tidigare i alltför många fall jämställer priskonkurrens med illojal konkurrens som det anses naturligt att hindra med öppna eller maskerade bojkottåtgärder. De många fallen av leveransvägran och leveransstängning lalar ju här sitt tydliga språk. En ”effektiv konkurrens” som på sin tid åberopades som motiv för att man under ”normala förhållanden” skall kunna undvara statlig priskontroll är alltså icke till finnandes *dels* på grund av ovilja till pris-

konkurrens, dels därför att tendenser till sådan vilja att priskonkurrera motarbetas inom det svenska näringslivet.

Redan detta konstaterande att priskonkurrensen hindras får anses utgöra bärande skäl för att frågan om statlig priskontroll blir föremål för omprövning.

Det bör därvid särskilt uppmärksammas att en bristfällig, hämmad priskonkurrens eliminerar eller förminskar konsumentens möjlighet att utnyttja de effektivare enheterna inom distributionen. Det borde vara så, att priskonkurrensen vägledde konsumenten till den förmånligaste inköpskällan och gav möjlighet till val efter den grad av effektivitet, som säljaren bevisar med sin prissättning. Bristande konkurrens medför dessutom en allvarlig risk för konservering av oekonomiska metoder inom industri och handel och en utveckling mot en alltför kostnadskrävande struktur inom handeln.

Den konkurrensbegränsning som klarast ger besked om den starka motviljan till priskonkurrens består tydligen däri, att grossister och fabrikanter genom direkta eller indirekta påtryckningar fått klart för sig att det skulle vara ohälsosamt för omsättningen att leverera till företag, som märkbart underskrider gängse priser vid sin försäljning till konsumenterna. Leveransstoppen har därför heller inte uteblivit. Några exempel hämtade från dagspressens uppgifter skall här citeras:

”En postorderfirma i Älmhult sålde bl. a. köksutrustning som tillverkats av en av våra mest kända fabrikanter på området med 24 procents nedsättning under förutsättning att inköpsbeloppet uppgick till minst 300 kronor.

Det gick bra till en tid, men så plötsligt meddelade leverantören att leveransen inte kunde fortsätta. Som skäl angavs de alltför fördelaktiga försäljningsvillkoren till konsumenterna.

Ett hemköpsföretag i Stockholm ville sälja gummimadrasser åtskilligt billigare än den traditionella handeln, men fick inte köpa några av tillverkaren i Trelleborg på grund av att fabriken kapacitet påstods vara otillräcklig. Strax därpå avskedade fabrikanten arbetare på grund av brist på kunder.

Samma hemköpsföretag i Stockholm träffade avtal med en charkuterifabrik i Borås om leverans av charkuterivaror i vakuumförpackade plastpåsar. En del leveranser kom till stånd men avbröts snart under åberopande av bristande kapacitet.

Två företag i Malmö och ett i Linköping tillfrågades då om de var villiga att förse hemköpet med varorna, men dessa förklarade att de inte heller kunde stå till tjänst med några leveranser.

Samma bolag fick sin löpande kredit nedsatt från hundra tusen till femton tusen i månaden av ett annat livsmedelsföretag enligt uppgift som en sorts hämnd för att vederbörande tidigare hade anmälts för näringsfrihetsombudsmannen på grund av leveransvägran.

Ungefär samtidigt skrev tidningen Köpmannen att företaget var på fall-

repet, varför även andra firmor började inställa sina leveranser, vilket kanske var meningen med hela aktionen.

En liknande sak inträffade när hemköpsbolaget försökte sälja vissa textilier billigare i Stockholm än den traditionella handeln. Två företag i Norrköping och ett i Malmö vägrade leverans. Ett av dem framhöll att det inte trodde att hemköpsbolaget var tillräckligt solvent att göra affärer med. De två andra sade sig sakna kapacitet att även förse bolaget med varor. På samma gång kunde man läsa att textilindustrin hade uppvakttat regeringen för att klara textilkrisen.

I Fagersta och senare också i Hedemora har ett hemköpsföretag sålt kaffe ungefär tre kronor billigare per kilo än konkurrenterna. Ett rosteri i Karlstad och ett i Gävle vägrade leveranser. Skälet påstods i det ena fallet vara kapacitetsbrist, och i det andra anfördes att man redan ansåg sig vara tillräckligt representerad på platsen.

Hemköp i Fagersta och i Hedemora fann emellertid så småningom en leverantör som var villig att leverera kaffe i smyg, men detta måste ske om nätterna och med täta ombyten av bilar och chaufförer för att inte leverantören av Fagerstas och Hedemoras detaljister skulle stämpas som samarbetsman. Svårigheter av ungefär samma slag har hemköpsbolag i Västerås, Eskilstuna, Arboga, Örebro, Sundsvall och en del andra städer råkat ut för.”

Ett fall av leveransvägran som särskilt uppmärksammats gäller ett hemköpsföretag i Sundsvall. Detta fall har nyligen varit föremål för näringsfrihetsrådets beslut, vari bakgrunden till saken tecknas på följande sätt:

”Man ville försöka förmå fabrikanter och partihandlare att icke leverera varor till företag och företagsformer som bedrev en hård priskonkurrens, med andra ord till företag, som sålde billigt. Den leverantör som gjorde det riskerade att mista kunder, den som inte gjorde det fick ökad omsättning.”

Med utgångspunkt från här beskrivna förhållanden är det naturligt att ställa frågan om vår pris- och kartellagstiftning är tillräckligt effektiv. Denna frågeställning är icke ny. Redan vid förberedelserna till den nuvarande lagstiftningen hade man anledning ställa sig frågande till den saken. I propositionen framhöll handelsministern, tydligen för att understryka att lagstiftningen efter någon tid kunde behöva en översyn, bl. a. följande:

”Vidare är att märka att, om vid tillämpningen av en förhandlingslagstiftning missförhållanden påvisas utan att rättelse med till buds stående medel kan vinnas, man uppenbarligen kommer att ha fastare grundval för *lagstiftningens komplettering med tvingande lagbestämmelser* än i nuvarande läge.”

Det är nu uppenbart att ett av de främsta hindren mot en verklig näringsfrihet är ett slags tyst samförstånd som genom ett underförstått hot sätter priskonkurrensens och handelsfrihet ur spel. Därmed är också konsta-

terat, att enbart rätt och möjlighet för näringsfrihetsrådet att förhandla med leverantörerna icke kan lösa upp den tvångssituation som en del av handeln försatts i därigenom att den inte kan hålla ett fullständigare sortiment på grund av leverantörers och övrig handels ovilja mot konkurrensen.

Erfarenheterna under de senaste åren ger sålunda all anledning till att hela pris- och kartellagstiftningen blir föremål för en grundlig översyn. Därvid synes det ofrånkomligt att även frågan om pris- och kartellnämndens, ombudsmannaämbetets för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådets organisation, arbetsformer, befogenheter och inbördes arbetsfördelning särskilt uppmärksammas. Det måste vid denna utredning t. ex. klarläggas om det formella förfarandet med en enbart utredande, en förhandlande samt en förhandlande och "dömande" myndighet verkligen kan antagas bli en effektiv apparat för fullgörande av de här ifrågavarande uppgifterna. Det är för motionärerna fullt klart att samhället icke kan förlita sig enbart på konkurrensens prisreglerande förmåga. Det erfordras enligt vår mening att man i de fall då priser och marginaler är för höga skall kunna ingripa från prismyndighetens sida utan onödig tidsförlust och åstadkomma rättelse. Detta bör i första hand kunna ske genom förhandlingar. Om dessa inte leder till resultat, bör prismyndigheten ha möjlighet att föreskriva visst högsta pris som ej får överskridas. Denna befogenhet bör av praktiska skäl ges det utredande organet. Förslagsvis kan denna fråga lösas genom att allmänna prisregleringslagen ändras så, att den gäller även under normala förhållanden.

En sådan åtgärd överensstämmer med att man redan då den nuvarande ordningen föreslogs och antogs var på det klara med att det gällde en försöksverksamhet och att det, om konkurrensen visade sig otillräcklig, var nödvändigt att återinföra en målmedveten samhällelig priskontroll.

Med stöd av vad som ovan anförts får vi föreslå,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om en översyn av hela pris- och kartellagstiftningen jämte organisation, arbetsformer, befogenheter och inbördes arbetsfördelning beträffande pris- och kartellnämnden, ombudsmannaämbetet för näringsfrihetsfrågor och näringsfrihetsrådet.

Stockholm i januari 1959

Anna-Lisa Lewén-Eliasson

Viola Sandell

Sven Mellqvist

Nancy Eriksson

Harald Almgren